

ACC. N:R. 5801

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petter Jon
Härad: Kinnevalds Adress: Urskult
Socken: Urskult Berättat av: Sensanne
Uppteckningsår: 1939 Född år 1884 i Urskult

Uppteckningen rör

Julgraven.

/svat i HC. 17/.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. 5801

Landskap: Småland.
Härad: Linaerwald.
Socken: Ushult.
Uppteckningsår: 1939

Upptecknat av: Frans Petersson.
Adress: Smålamåla, Ushult.
Berättat av: Densamme.
Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Julgranen.

Ushultsborna pläga vanligtvis ej fotografera sina julgranar. Den med denna uppteckning insända bilden av en julgran (julggran), som är hämtad från den i fjor avlidne kramtorparen Magni Svenssons, Ästra Ålmehult, Ushult, hem, kramtorpet Ekedalen, är fotograferad av kramtorpare Svenssons son, yrkesfotografen Hugo Svensson, Ushult. Originalet till denna bild, vilket nu i dagarna har blivit avfotograferat, togs julen 1928. Granen ifråga, som ej är över höven utsmyckad, kan vad såväl form som klädsel beträffar

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Småland, Viskult.
Socken: Viskult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Viskult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

anser representera den allmänna före-
kommande julgranstypen här i socknen.

Sedan att ha julgran har bitfästs
av här i Viskult inflyttade präster.
Upptecknarens mor, som var född här i
socknen år år 1858, brukade berätta,
att när hon under sina barnår (år
1858-1866) och i sällskap med sina när-
maste plägade färdas till Viskults kyrka
för att där övervara julottegudstjänsten,
så fick hon se "julgransen i Prästgården
brenna". När hon omtalade dessa sina
julminnen, uttryckte hon sig sålunda:
"Nu få tien fan en si ljus i vaa stua,

ACC. N:R. 5801

3

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Linnsevad. Adress: Smålamåla, Heshult.
Socken: Heshult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Heshult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

nu en gammal te köcke julaften. Jag di
måste ställen ha di ju julgranen tänd,
å ella ha di menstena ett ljus ella en
lampa i fönstret, men då va inte saa
pau den tien, nu ja växte opp. Si, dau
pau julaften kunne di i samma (som-
liga) stua ha ett hemmetöft ljus tänd
å i samma inte nået. Men nu en kom
fram te Prästgån, så feck en si
julgranen dåa breuna, å hong va
så grann, så dau va då te å ge öjnen
(ögonen) gille."

Efter att julgranen till att börja
med blott fannits i sina herrskaps-

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Småramåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamma.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

familjen, begynte den efter hand vinna
intäde i bondgårdarna och slutligen
även i torp- och backstugarna.
Julen 1900 fanns det julgran i bortåt
hälften av samtliga hemmen här i socknen.
Julaften 1889 såg upptecknaren
den första julgranen. Det var den
första "julagranen" i vårt lilla hem.
och på grund av fattigdom hade vi
ej råd att ha mer än femton ljus
i densamma. Upptecknarens moder,
som själv ledde klädningen av granen,
fastgjorde ljusen på så sätt, att
sedan hon ställt ett ljus i lodrätt ställning

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Småramåla, Mshult.
Socken: Mshult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Mshult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

i en grenklyka, höll hon med ena handens fingrar de två grenändar, som bildade klykan, hårt pressade intill varandra utanför ljuset, medan hon med den andra handen virade och band ett par "älsingar" (varpresttrådar) om desamma. På detta sätt fastspättes ljusen i julgranen, innan de numera allmänt förekommande ljushållarna (ljushållarna) började användas.

Julgranen skulle vara välväxt och om möjligt ha mörkgröna helst grova barr (gräe). Många hade för sed att söka efter julgran (leta (hitta) ätte julgran) på "hålsidd skogsmark", emedan det an-

Landskap: Småland Upptecknat av: Franz Petersson
Härad: Kinnared Adress: Smöramåla, Ushult
Socken: Ushult Berättat av: Densamme
Uppteckningsår: 1939 Född år 1884 i Ushult

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sågs, att en gran, som vuxit på en dylik
lagom bevattnad mark, höll sig frisk
betydligt längre än de granar, som rent
upp antingen på allt för höglänt (höglänt)
och torr jord eller också på allt för vatten-
sjuk (vannsjuk) sådan. Granen fick ej
heller vara allt för yvig, i vilket fall
"hong to opp allt få stoåt rumsta (ut-
rymme) av stuan". Den skulle dess-
utom "ha rumt må gräna", så att de
på deramma upphängda och vidfästade
granulåterna (granulåtanå) kunde sy-
nas från alla sidor.

gulgranen hemförskaffades från

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Linnwald. Adress: Smålamåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939 Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skogen en eller ett par dagar före julaften.
Var det barmark eller "baggja" och man
gick i fruktan för, att snöfall skulle in-
träffa, vilket givetvis skulle försvåra upp-
sökandet av lämplig gran, så kunde det hända
att man gick till skogs (aut skogen) och högg
julgran två till och med tre veckor före
jul. Vardigtvis var det dock så, att "en
hoggade julgran, nå en hade som bäst om titta at:

I bondgården var husfadern själustämman
till uppdraget att anskaffa "julgran", men var
han gammal "å hade böäjt å lemna opp be-
styän" till sönerna eller mågen av dem eller
till mågen (mamen), ifall en sådan tilläventyras

ACC. N:R. 5801

8

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Småramåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sauns, så ålåg det denne hans ställföreträdare att "lajta råjtt påu åjn julgran". I hem "dåa inget manfolk sauns", fick man här vända sig till en granne (nåab) eller annan manlig "god vän", som när det gällde "oppassning" (handräddning) plägar visa sig "govellic". Det förekom emellertid en och annan gång, att en kvinna på egen hand begav sig ut i skogen och högg sig en julgran.

Någon egentlig handel med julgranar har här aldrig förekommit. Ej heller har någon försäljning av julgranar till annan ort ägt rum.

Fingade man av en god vän en julgran, gav man i regel den gode vännen rimlig ersättning

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R.

5801

9

Landskap: *Småland*. Upptecknat av: *Frans Petersson*.
Härad: *Kimnevald*. Adress: *Smäråmåla, Ushult*.
Socken: *Ushult*. Berättat av: *Densamme*.
Uppteckningsår: *1939*. Född år *1884* i *Ushult*.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

för densamma. Rimligt pris för en julgran var på 1890-talet 25 öre, från sekelskiftet fram till världskriget 50 öre och under de senaste 23 å 24 även 1 krona.

Julgranen sattes in i stugan julaften, någon gång på kvällen före julaften.

Julgransfoten, som i regel var tillverkad av lövträ, hade vanligtvis formen av ett kors. Denne fot, som man gömde år från år, var före i tiden omålad (omaultä), men numera är den i många hem målad (maultä).

I ett och annat hem, där man har omålade "julgransföt", brukar man kläda densamma med kulöta, krusigt klippte pappersremmar.

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson
Härad: Kinnevald Adress: Smålamåla, Utskult
Socken: Utskult Berättat av: Densamme
Uppteckningsår: 1939 Född år 1884 i Utskult

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Redan för 30 år sedan salufördes litet varstans i handelsbutikerna här i Utskult en med vattenkrus försedd julgransfot av järn och plåt. Denna "julgransfot" rönt emellertid en obetydlig efterfrågan.

Sedan ljusen - som på sid. 4 och 5 omnämnes - blivit fästsatta i granen, började den egentliga klädningen av densamma. I ena ändan av en "papposkaramell" (papperskonfekt) fästade man en omkring fyra tum lång tråd, vars båda ändar man knöt (knötta) samman till en "hängla". En dylik karamell hängdes därefter på varje gren, som blivit försedd med ett ljus. Av karamell

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Småramåla, Urshult.
Socken: Urshult Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Urshult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mellem tyngd tyngdes (dyngdes) den styva
grenändan ned i väg, vilket hade till följd,
att ljuset fick den önskvärda belysningsställ-
ningen.

Förutom ljus och papperskonfekt fanns
i 1880-talets julgranar även äpplen och pep-
parkaksgubbar. Under 1890-talet tillkom
efterhand pappersgirlander och glitter
(glettågan) samt flaggor och kex, vilken
senare såldes under beteckningen: "Gjuten
konfekt".

I toppen av julgranen av år 1890
hade man ett äpple, antingen ett rött kungs-
äpple, här kallat "rönnett", eller ett järnäpple

5801

19

ACC. N:R.

Landskap: Småland
Härad: Kinnevald
Socken: Viskult
Uppteckningsår: 1939

Upptecknat av: Frans Petersson
Adress: Smäråmåla, Viskult
Berättat av: Deasamme.
Född år 1884 i Viskult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

(mullstöt). I slutet av 1890-talet började man ha en svensk pappersflagga (schensk pappersflagga) i toppen av julgranen, medan man i andra hem placerade en jultjärna (juldastjärna) eller en av bomull och glitter tillverkad jultängel i julgranstoppen. I vår tid har man julgranens topp smyckad med någotdera av de här uppräknade föremålen.

I stället för att med tråd fastsätta ljusen i granen började man i mitten av 1890-talet att använda ljushållare (ljushållare), vilka man själv tillverkade av ståltråd (ståltråd).

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Smålamåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Ushult

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den medföljande lilla teckningen visar en dylik hemmagjord "gushållare". Av detta slag av gushållare, vilka ha tillverkats av upptecknaren till denna uppteckning, finnas ännu sjutton i behåll.

Färdiggjorda gushållare av olika konstruktion och form ha därjämte under de senaste 40 åren försålts av hvarande specerihandlare.

De på sid. 10 omnämnda papperskaramellerna tillverkades dels av bager, dels av en och annan gumma, som hade lyckats skaffa sig litet färdighet och erfarenhet i konsten att tillreda

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Pettersson.
Härad: Kinnared. Adress: Smålamåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"sockerpinna-deg" och "kläda" komfekt (klä komfekt). En här i Ushult boende gumma, Julia Kärnäs, i dagligt tal kallad "Känausan", född år 1839, död år 1945, tillverkade till varje jul under cirka trettio års tid stora massor av "julagranskomfekt", som till skillnad från ~~skex~~ eller "gjuten komfekt" benämndes "klädd komfekt" eller "pappärskaramella". Omkring år 1900 kombinerade "Känausans" tillverkning av "julagranskomfekt", vilken därefter så småningom började avtaga. Hennes karameller, som kostade två öre stycket, var alltid av en aktningsvärd

5801

15

ACC. N:R. _____

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Smäråmåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

storlek, varför det ofta hette: "jå, si
köpe en julgransskomfekt av Käransan,
så fan en såkå få pengarna." Man
ansåg, att den i en dylik av Julia Kärn-
ås tillverkad "julgranskaramell" be-
fintliga sockerbiten vara så pass stort
tilltaget, att den var värd två öre, var-
för man beräknade, att man hade det
kulörta, mellan 6 och 7 tum långa, i båda
ändarna korsigt klippta pappret, som
omslöt sockerbiten och som utgjorde
den egentliga julgranspyrduaden, alldeles
gratis.

Sedan "sockerpinne degen" (såkåpennadejen)

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Linnesevad. Adress: Småramåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

blivit färdig, kavlades den ut och jämnt
färdelades, så att den blev ungefär ett
tredjedels tum tjock, varefter den upp-
delades i bitar, som hällte en bredd av
omkring ett och ett halvt tum, medan längden
var bortåt två tum. Sedan en dylik socker-
bit blivit invirad i en bit vitt papper,
bredde man ut på ett bord ett kulärt,
cirka åtta tum långt och ^{knappt} omkring fem
tum brett papper, på vilket den i den
vita papperslappen insvepta sockerbiten an-
placerades på så sätt, att den med sin
längd kom att ligga i papperets längd-
riktning. Sedan man sorgfälligt vikt

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Lännevald. Adress: Smöramåle, Heshult.
Socken: Heshult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Heshult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

det kulörta papperets två långkanter fram över sockerbiten och klistrat fast desamma vid varandra, placerade man över den skav, där de två långkanterna möttes, ett "karamellmärke" (karamellmärke), som bestod av ett ungefär ett och halvt kvadrattum stort, med en bild försett papper, på vars nedre kant vanligtvis fanns ett rim. På ett av "Kärransons" karamellmärken av år 1893, vilket förestedde bilden av en kaffekvinn, lästes: "Kaffe make. Gilla tala."

Y en och annan terp- eller backstuga, där man på grund av fattigdom ej hade råd

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Småland, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att köpa julgranspydnader, tillverkade man själv sådana. Gjorde man själv några julgranskarameller, "kretade" (skar) man tunna träbitar, som placerades i karamellernas inre i stället för socker. Av pepparkaksdeg formade man såväl "pepparkaksgubbar" och "pepparkakskäringar" som fåglar och stjärnor, som sedan medels "hänglådor" upphängdes i "julgransen". I många hem gämdes julgranspydnaderna år från år och förvarades i regel i en särskild liten låda, som hade sin plats i ett skåp eller annan slik på.

Det var sed, att de mindreåriga barnen

19

ACC. N:R. 5801

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Linneryd. Adress: Smålamåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

i ett hem sådes äga de på julgranen befintliga prydnaderna. Frans det exempelvis fyra barn i en gård och på julgranen hängde tjugo karameller, så ägde varje barn fem "konfekt". Innan de för ljusens fastsättande nummera oumbärliga ljushållarna började komma i bruk och man enligt 1880-talets sed medels "trädhänglar" (travhänglar) hängde upp karamellerna på ytterändarna av de med ljus försedda grenarna, de så kallade "ljusgrenarna" (ljusgråjnanå), så gjorde man dessa "hänglar" av "trava" av olika kulörer, varigenom eventuella tvister mellan barnen om äganderätten till en eller flera

ACC. N.R. 5801

20

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Linnestad Adress: Linnestad, Ushult.
Socken: Ushult Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939 Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

av de i julgranen hängande granståtarna och
gaffarna undvekes. Gläde således det ena
barnet "röa trauahängla" fästade vid sina
karameller, kunde barnet numera ta
ha "blåa" (blåa), det tredje bruna och
det fjärde svarta (schvarta). Sedan man
böijat använda "ljushaullare", hängde man
utan att begagna sig av trauahängla
karamellen direkt på "ljushaullarekroken".
För att barnen även efter "trauahänglans"
försvinnande skulle kunna skilja de
till olika ägare hörande "pappåskaramell-
na" från varandra, ordnade man det i ett
och annat hem så, att medan det ena

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R.

5801

21

Landskap:

Småland.

Upptecknat av:

Frans Petersson.

Härad:

Kinnared.

Adress:

Smörsåla, Ushult.

Socken:

Ushult.

Berättat av:

Densamme.

Uppteckningsår:

1939

Född år

1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

barnet fick "jultagranskompfekt" med mjökrätt
papparslagslag, fick det andra "karamella"
med tjusad klädesel (klädesel) o. s. v.

Även alla andra jultagranspyntade,
som vare äthara, såsom äpplen, pepparkaks-
gubbar (pepparkaksgubbar) och mindre av vete-
deg bakade "jultagubbar", delades sedan vid
jultagrans kläddning mellan barnen och an-
sågs sedan under hela julen att tillhöra
dem. Dock vare de förbjudna att smatta
eller förstöra (fästura) något av gätterna, för-
man var samman vid tjugonde dag jul (tjunda-
da jul), då julen var slut och granen
skulle plundras och kastas ut.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Smöråmåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Pensamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I regel skulle det dansas kring julgranen åtminstone en gång under julen, men någon bestämd dag för denna dans hade man icke. I varje hem var det ju så, att man någon gång ställde till ett litet "julgille" för grannar (nabbar = näbbar) och släktingar, och när man då framme på kvällen tände julgranen (tände julgranen) blev det alltid några minuters dans, vareunder man sjöng: "Nå ä dä jul igen, å nu ä dä jul igen, å julen varar väl till påska! Nå, dä ä dan inte sant, nå, dä ä dan inte sant, för däsemellan kommer festen". Det kunde hända, att över sjuttio år gamla personer, lockade av de yngre, deltog i dansen

kring julgranen.

I stället för att säga: "Vi ska ha julgrans-
plundring, hette det här: "Vi ska plocka
julgransen". Under denna fest var det van-
ligt, att barnen och de yngre familjemedlemma-
na ensamma styrde. De äldre hade blott att öva-
raka, att de brinnande julgransljusen ej ställdes
till eldsvåda. Under denna fest, till vilken barnen
i grannstugorna inbjudits, blev det traktering
med kaffe och kringlor, och sedan man njutit
härav och dansat en stund kring granen, tänd-
de man de i densamma varande små ljus-
stumparna^(och sen), tog man åter en sväng (schäng)
kring densamma, vilken dock ej blev sång-
varig, när man fruktade för, att en eller annan
ljusstump skulle lossna och under sitt fall mot
golvet antända den nu färdiga granen. De brinnande

Gäststumparna förflyttades därför i all hast från grämen och placerades på en på ett bord lagd större brädlapp, där de fingo brinna, tills en till dem hörande stearin var förtänd av elden, då de släcktes. Under tiden hade barnen plockat ihop sina ättbara "julgrensprydnad", vilka de nu delade upp mellan sig och sina gäster.

Allt det övriga — pappersgirlander, "gletta", flagga, "bromalliängla" och julstjärnor samt gästhållare — plockades samman i en låda och gömdes till nästa jul. Medan man i ett hem högg sönder (höggde sönder) julgranen och stoppade den i spisen, kunde man i en annan gård kasta ut granen "å ställa na nan vekasten", där hon sen fick stå och baka av (gräefalla).

Före julgranens införande hade man ett julträd, som smickaren gjert och som kallades "äppelträd".

Ett dylikt "jultäpplaträ", som i regel var tillverkat av björk, bestod av en rundsvarvad, över tolv tum hög och mellan ett och halvtannat tum bred "stam", från vilken utgick fyra ~~varv~~ träpinnar, som hade en längd från fem till omkring sju tum. Antalet pinnar i varje varv var fyra å fem stycken.

Öf ändarna av dessa "äpplaträspennar", som voro tillbakurna (kretade) av raktburna spingesticker, satte man äpplen, medan man i det i stammens toppända anbragta, nära tre tum djupa hålet placerade ett talg- eller stearinljus. När en eller annan fattig gammal gramma dagarna före jul gick omkring i bygden och tiggade, bad hon även om äpplen och ljus till sitt "jultäpplaträ".

Utom detta, här beskrivna "äpplaträt" fannas här i Ushult två andra typer av samma slag, vilka voro avsedda för respektive tre och fem ljus. Vanligtvis var "jultäpplaträt" målat i brun eller gul färg.

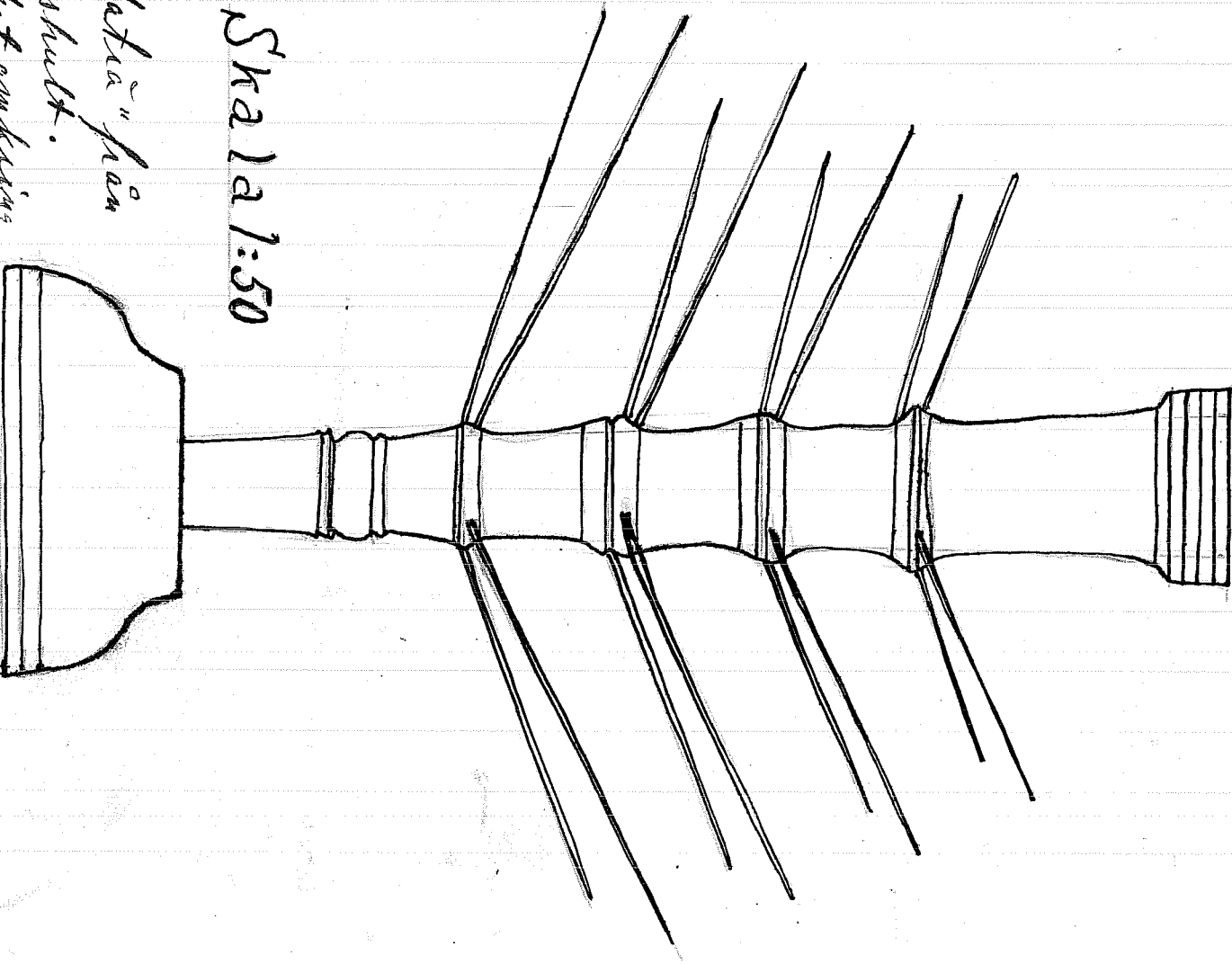
Seden att sätta upp julenar och julgranar utanför stugans ytterdör är skänd av det här nu levande släktet. En fru, Katarina Persson i Smöramåla, född år 1849, död 1934, berättade, att hon hade hört sin far, Samuel Fröberg i Esbjörnåmåla, född år 1808, omtala, att han under sin barndom hade hört gamla personer berätta, att man förr brukade sätta upp en "julagran" utanför stugudörren. Denna av Samuel Fröberg omtalade seden synes sålunda ha upphört före år 1800.

27.
LUF.

5801

Skala 1:50

"Agglutata" från
Muskutt.
Söderkat omkring
år 1880.

5801

28

L.U.F.

gjutgransljushållare från Utskutt.

Tillverkad av Frans Petersson.

Smöramåla, Utskutt.

Inseland
Kinnwalds hof.
Ushults Sn.

5801

29.
LUF.

1939. (1928)

Frans Pettersson, Ushults.